'अग्निमाणवकयोः'। शुक्लपटयोस्तु नात्यन्तं भेदप्रतीतिः। तस्मादेवमादिषु शुद्धैव लक्षणा।

व्यङ्ग्यस्य गूढागूढत्वाद्द्विधा स्युः फललक्षणाः॥ १०॥

प्रयोजने या अष्टभेदा लक्षणा दर्शितास्ताः प्रयोजनरूपव्यङ्ग्यस्य गूढागूढतया प्रत्येकं द्विधा भूत्वा षोडश भेदाः। तत्र गूढः; वाक्यार्थभावनापरिपक्वबुद्धिविभवमात्रवेद्यः। यथा—'उपकृतं बहु तत्र—'

शुक्लगुणवान्पटः शुक्लगुणाद्भिन्न इति शक्यलक्ष्ययोः समवायो भासते, न तथा अग्निर्माणवक इत्यत्र लक्षणाजन्यबोधात्प्राक् शक्यलक्ष्ययोः सादृश्यसंबन्धो भासते। किंतु सादृश्यबोधाभिप्रायबोधानन्तरमेवात्यन्तिकभेदप्रतीतिः संभवति। तस्याश्च सादृश्यातिशयबोधाभिप्रायबोधसहकृतेनाभेदारोपेण स्थगनमनुत्पत्तिरेवोपचारः। न त्वभेदारोप इत्यर्थः। अत्यन्तपदव्यावृत्तिमाह—**शुक्लपटयोरिति। नात्यन्तं भेदप्रतीतिरिति**। अत्र कृदभिहितभावस्यापि विशेषणस्यात्यन्तमित्यस्य कर्मत्वक्लीबत्वे 'अपृथग्रूपक्रियाविशेषणस्य कर्मत्वं क्लीबत्वं च' इति सूत्रस्थस्यापृथग्रूपेत्यादेर्नञ्युक्तमनित्यमिति न्यायेन व्यभिचारात्। अत्र भेदप्रतीतेः समवायाख्यशब्दशक्यसंबन्धावगाहनान्नात्यन्तिकत्वमित्यभिप्रायः। ननु गौणलक्षणातो रूपकालंकारस्य को भेदः, रूपकालंकारेऽप्यभेदारोपानन्तरं सादृश्यबोधस्यानुभवसिद्धत्वादिति चेद्, रूपकेऽभेदारोपात्प्रागपि सादृश्यप्रतीतिः संभवति। गौणलक्षणायां तु पश्चादेव, सादृश्यप्रतीत्योः कारणवैलक्षण्यादपि वैलक्षण्यं संभवति। 'आरोप्यमाणस्य प्राङ्निर्देशे हि गौणलक्षणाप्रयोगवाक्यम्, पश्चान्निर्देशे रूपकप्रयोगवाक्यमिति नियमः' इति केचित्। 'गौडेन्द्रं कण्टकं शोधयति' इति गौणलक्षणोदाहरणं 'राजति व्योमकासारे राजहंसः सुधाकरः' इति रूपकोदाहरणं ददतो ग्रन्थकृतस्तन्नाभिमतमिति मन्तव्यम्। प्रयोजनलक्षणाया द्वैविध्यमाह—**व्यङ्ग्यस्येति**। बुद्धेर्विभवः सूक्ष्मविषयगामित्वेनातिशयः। **उपकृतमिति**। अत्र वक्तृतात्पर्यरूपाया लक्षणायाः

---

१. 'प्रत्येकं गूढव्यङ्ग्यतयाऽगूढव्यङ्ग्यतया च द्वैविध्यात्षोडशभेदाः' ग. २. "मुखं विकसितस्मितं वक्रितवक्रिमप्रेक्षितं समुच्छलितविभ्रमा गतिरपास्तसंस्था मतिः। उरो मुकुलितस्तनं जघनमंसबन्धोद्धुरं वतेन्दुवदनातनौ तरुणिमोद्गमो मोदते॥' मुखं विकसितस्मितमित्यादि। वतेत्याश्चर्ये। इन्दुवदनातनौ चन्द्रमुखीशरीरे तरुणिमोद्गमस्तारुण्यप्रादुर्भावो मोदते। वृद्धिं यातीत्यर्थः। तमेव मोदनप्रकारमाह—मुखमित्यादिना। विकसितस्मितमिति। विकसितं च तत्स्मितं चेति विकसितस्मितम्। विकासित्वं हि कुसुमधर्मः। स च स्मितेऽनुपपन्नः। यस्तु विकसति स सच्छायो भवतीति विकसितशब्दो बाधितविकासमुख्यार्थः सन्सच्छायत्वसादृश्यात्स्मितं लक्षयन्हृद्यत्वसुरभित्वादिप्रयोजनसहस्रं व्यनक्ति। वक्रितवक्रिमेति। वक्रित आयत्तीकृतो वक्रिमा येन तद्वक्रितवक्रिम। अत्र वशीकरणं चेतनधर्मः। स च वक्रिमणि अनुपपन्नः। यो हि यस्य वशो भवति स तस्यायत्तो भवति। वक्रितशब्दो बाधितमुख्यार्थ आयत्तत्वादिसादृश्याद्वक्रिमाणं लक्षयंस्तदनुसरणत्वादिप्रयोजनं व्यञ्जयति। समुच्छलितविभ्रमा गतिरिति। समुच्छलिता उद्गता विभ्रमा यस्यां सा समुच्छलितविभ्रमा। अत्र समुच्छलनं जलादेर्धर्मः। स च विभ्रमेऽनुपपन्नः। यस्तु समुच्छलति स उत्कल्लोलो भवतीति समुच्छलन-